

DIE TOETREDE VAN LYDENBURG TOT DIE NEDERDUITSCH HERVORMDE - KERKVERBAND 1864 EN DIE HERAFSKEIDING ONDER F. LION CACHET 1866. ¹⁾).

Die Boererepubliek noord van die Vaal het gedurende die vyftiger- en sestigerjare van die vorige eeu, dit wil sê toe die Republiek nog maar in sy kinderskoene gestaan het, vele botsings en skeurings beleef op sowel staatkundige as kerklike terrein. Waar die ou Transvalers geen neutrale staat geken het of die skeiding tussen Kerk en staat wou hê nie, het dit dan ook meermale gebeur dat twiste op Kerklike gebied oorgedra is en voortgesit is op staatkundige terrein en ook andersom ²⁾).

Staatkundig was hierdie botsings en skeurings beslis nadelig vir die jong en klein Republiek en het dit die ontwikkelingsgang ook sekerlik gestrem.

Ook vir die Kerk in Transvaal, wat vanaf 1853 selfstandig onder eie bestuur, los van die Sinode van die Kaapse Kerk, georganiseer is, was die gevolge bedroewend. Inderdaad is dit so dat tot vandag toe nog die littekens van hierdie skeurings op kerklike gebied gesien kan word ³⁾).

Daar was egter een distrik in die Oor-Vaalse Republiek wat aan die staatkundig en kerklike owerhede vele hoofbrekens besorg het omdat juis hier die meeste botsings en twiste plaasgevind het of ontstaan het. Dit was Lydenburg in die Oos-Transvaal. In Lydenburg het daar so 'n „ongestadigheid” geheers as wat daar nêrens anders in die geskiedenis van Transvaal gevind kan word nie ⁴⁾),

Dit is dan ook geen wonder dat Lydenburg hom eers kerklik onttrek het aan die kerklike organisasie in Transvaal ⁵⁾ en later ook staatkundig

¹⁾ Lesing gehou voor die Kongres van die Kerkhistoriese Genootskap van van die Nederduitsch Hervormde Kerk op 19 Oktober 1964 te Pretoria.

²⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis van die Nederduitsch Hervormde Kerk van Afrika*, Pretoria-Kaapstad, Derde Druk, bls. 33 vv. en bls. 135 vv.

³⁾ Gedurende die genoemde tydperk het daar twee afskeidings van die Ned. Herv. Staatskerk plaasgevind nl. die afskeiding in 1859 onder Ds. D. Postma wat gelei het tot die stigting van die Gereformeerde Kerk, en die afskeiding onder Ds. Frans Lion Cachet in 1866 toe die Nederduitsch Gereformeerde Kerk gestig is.

⁴⁾ S. P. Engelbrecht, *aww.*, bls. 199.

⁵⁾ Hier dien daarop gewys te word dat die eerste afskeiding in 1854 nie deur die Transvaalse Kerk gesien is as 'n skeuring soos die wat deur bv. Ds. Postma en later Cachet bewerk is nie. So het Ds. D. van der Hoff in 1859 „toe die afskeiding van Lydenburg wel deur S. J. P. Kruger 'n skeuring genoem is, gesê: „Ds. van der Hoff noemt dit een afgezonderd Kerkbestuur, doch volstrekt geen scheuring in dien zin zooals hij-de heer Kruger-onder de leiding van Ds. Postma gemaakt had”. Sien G. B. A. Gerdener, *Boustouwe vir die geskiedenis van die Nederduits-Gereformeerde Kerk in die Transgariëp*, Kaapstad 1930, bls. 244.

los gaan staan het van die Zuid-Afrikaanse Republiek nie ⁶⁾. Hoewel Lydenburg tog later weer, eers staatkundig en later ook kerklik, met die Zuid-Afrikaanse Republiek en die Staatskerk verenig is, het die kerklike eenheid egter nie lank geduur nie en was die gemeente Lydenburg uiteindelijke en van die eerste gemeentes om hom los te skeur van die Nederduitsch Hervormde Staatskerk en by die afskeiding, wat ds. Frans Lion Cachet in die Staatskerk bewerk het, aan te sluit.

Hierdie afskeiding onder Cachet was inderdaad kerkskeuring, want die bedoeling was om (netsoos ds. Dirk Postma in 1859) 'n totaal nuwe Kerk naas die bestaande en georganiseerde Staatskerk binne dieselfde landsgrense te stig. Anders as die afskeiding onder ds. Dirk Postma in 1859, het die afskeiding onder ds. Cachet egter veel bitterheid nagelaat ⁷⁾.

Die vraag kan egter gestel word of die gemeente Lydenburg, wat hom in 1854 van die Transvaalse kerklike organisasie afgeskei het om hom onder die Kaapse Sinode te stel, wel weer in 1864 tot die Kerkverband van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaanse Republiek toetree het en of hierdie toetrede wel wettig gewees het. ⁸⁾. Die beantwoording van hierdie vraag sal bepaal of daar wel beweer kan word dat Lydenburg hom in 1866 van die Nederduitsch Hervormde Kerk afgeskei het.

Om egter 'n beter begrip van die probleem te verkry, sal eers 'n kort oorsig gegee moet word van die verloop van sake vanaf die afskeiding in 1854 tot die toetrede in 1864.

Die Tydperk 31 Augustus 1854 tot 12 September 1864

Die Kerkraad van die gemeente Lydenburg het op 31 Augustus 1854 besluit om hom af te skei van die Transvaalse kerklike organisasie en hom onder die Kaapse Sinode te stel. Dit pas 'n jaar nadat die Transvaalse Kerk in 1853 op 'n Algemene Kerkvergadering besluit het dat die Kerk in Transvaal 'n selfstandige Kerk sou wees wat nie onder die Sinode van die Kaapse kerk sou staan nie, maar sy eie bestuur sou hê ⁹⁾. Hierdie besluit van die Algemene Kerkvergadering is juis deur Lydenburg as vernaamste rede vir hulle afskeiding aangevoer ¹⁰⁾.

Die aanleidende oorsake tot die afskeiding van Lydenburg kan egter ook nog gesoek word in die verskillende en ook botsende staatkundige rigtings wat geheers het, met die Pretorius-Potgietergroep (ook genoem

⁶⁾ Lydenburg het self eerder al, in 1853, 'n eie grondwet ingevoer. Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 105.

⁷⁾ Sien S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 216 vv.

⁸⁾ Soos later gesien sal word het die Kerkraad van Lydenburg agterna beweer dat die vereniging onwettig was en dus van nul en gener waarde.

⁹⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 100 vv.

¹⁰⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 105 vv.

die Potchefstroom-party), soos verteenwoordig deur ds. Dirk van der Hoff, aan die een kant, en die Lydenburgparty, met Smellekamp en Bürman as verteenwoordigers, aan die anderkant ¹¹⁾).

So het dit dan ook gebeur dat die agt Lydenburgse Volksraadslede in Oktober 1854 as Kommissieraad vergader het en aan die Kerkraad van Lydenburg toestemming verleen het om die gemeente onder die Kaapse Sinode te plaas en ook buite die offisiële kerklike organisasie om 'n predikant te beroep. Hiermee het hulle dus die afskeiding goedgekeur ¹²⁾).

Dit was beslis ondermyning van die Staatsgesag, daar die Volksraad nie alleen reeds in November 1853 die besluit van die Algemene Kerkvergadering om inlywing onder die Kaapse Sinode te verwerp, goedgekeur en bekragtig het nie, maar ook terselfdertyd 'n borgakte vir die salaris van die predikant van Lydenburg geteken het en hieroor 'n brief na Holland na die Amsterdam Geestelike Kommissie gestuur het om vandaar 'n predikant te verkry. Die bedoeling was egter baie duidelik dat Lydenburg se gemeente dan wel 'n gemeente van die Staatskerk moes wees ¹³⁾).

Hierdie optrede van die Lydenburgse Volksraadslede het net nog meer verwarring en wrywing veroorsaak. Dit was dus duidelik dat die Volksraadsbesluite nie deur Lydenburg geërbieding is nie. Die staatkundig afskeiding van Lydenburg het dan ook nie uitgebly nie en in Maart 1857 het Lydenburg offisieël as 'n onafhanklike Republiek los van die res van Transvaal tot stand gekom ¹⁴⁾). Vir drie jaar lank sou Lydenburg as afsonderlike Republiek bly voortbestaan.

Om verskillende redes egter het die staatkundige bande tussen Lydenburg en die Zuid-Afrikaansche Republiek weer nouer geword totdat Lydenburg op 4 April 1860 deur 'n Akte van Ooreenkoms die grondwet van die Republiek, met sekere wysigings, aanvaar het en so weer as afsonderlike distrik by die Zuid-Afrikaansche Republiek ingelyf is ¹⁵⁾).

In die Akte van Ooreenkoms is daar 'n belangrike bepaling gemaak wat hier genoem moet word. Ten opsigte van die verhouding van die "Nederduitsch Hervormde Gereformeerde Gemeente" van Lydenburg tot die Nederduitsch Hervormde Kerk (die Staatskerk), is bepaal dat die

11) S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 105, G. D. Scholtz, *a.w.*, bls. 104.

12) S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 108.

13) S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 108.

14) S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 131.

15) As redes vir die nouer bande kan onder andere genoem word:

i) M. W. Pretorius se volhardende pogings om eenheid te bewerk.

ii) Die feit dat H. T. Bürman wat Lydenburg in die rigting van 'n staatkundige en Kerklike afskeiding gelei het, se invloed begin daal het en hy hom nou selfs vir eenwording met die Z.A.R. beywer het. Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 131 vv.

gemeente van Lydenburg of toekomstige gemeentes in Lydenburg, nie gedwing sal word om hulle by die Staatskerk aan te sluit nie, maar hulle sou alleen verplig wees om hulle volgens artikel 15 en 16 van die Lydenburgse grondwet van 1853 te gedra ¹⁶⁾. Dit het dus beteken dat die gemeente Lydenburg sy eie sake heeltemaal los van die Staatskerk kon reël indien hy dit sou verkies.

Staatkundig het daar dus nou weer eenheid gekom, terwyl Lydenburg kerklik egter nog 'n tyd lank buite en los van die Nederduitsch Hervormde Kerk bly staan het. Daar is egter voortdurend van staatkundige en kerklike kant gepoog om Lydenburg weer te laat verenig met die Nederduitsch Hervormde Kerk. ¹⁷⁾.

Intussen het die Lydenburgse Kerkraad, na die afskeiding in 1854, nouer aansluiting by die Kaapse Sinode gesoek. Dit het egter nooit sover gekom dat hierdie gemeente afgevaardigdes na die Sinodesittings van die Kaapse Kerk gestuur het nie en ook het hulle predikant uiteindelik nie uit die Kaapse Kerk nie, maar uit Holland gekom ¹⁸⁾. Verder het die Hooggeregshof van die Kaap in 1862 uitspraak gegee dat geen gemeente wat buite die grense van die Kaapkolonie val, onder die Kaapse Sinode mag resorteer nie, terwyl ook die Natalse Ringsvergadering in 1864 besluit het dat Lydenburg ook nie meer onder daardie Ring sou val nie ¹⁹⁾. Dit het dus beteken dat die gemeente Lydenburg vanaf die afskeiding in 1854 in 'n baie losse verhouding tot enige meerder kerklike gesag gestaan het.

Nadat Lydenburg egter in die persoon van ds. Van Heyningen 'n eie predikant gekry het, het die gemeente onder sy leiding tog weer geleidelik terugbeweeg na die Staatskerk.

Ds. Van Heyningen, wat in Februarie 1859 as predikant van Lydenburg bevestig is, het aanvanklik 'n afwagtende houding ingeslaan en het eers nie aan hereniging met die Nederduitsch Hervormde Kerk gedink nie. Nadat hy egter die sitting van die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk van 26 tot 30 April 1859 op uitnodiging bygewoon het, het sy houding teenoor die Nederduitsch Hervormde Kerk verander ²⁰⁾. Van toe af het hy hom dan ook meer beywer vir aansluiting van Lydenburg by die Staatskerk ²¹⁾. Hy het

¹⁶⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 132.

¹⁷⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 131 vv.

¹⁸⁾ Die eerste eie predikant van Lydenburg was Ds. P. A. C. van Heyningen wat deur die bekende Geestelike Kommissie van Amsterdam uitgestuur is. Vgl. S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 109 en 195.

¹⁹⁾ S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 195, Vgl. ook S. P. Engelbrecht, *Ds. Frans Lion Cachet*, in die Hervormde Teologiese Studies, Afl. III en IV, 1953, bls. 196 vv.

²⁰⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 195.

²¹⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 195 en S. P. Engelbrecht, *Ds. Frans Lion Cachet*, bls. 197.

dan ook tot met sy vertrek uit Transvaal in 1865, gereeld die sittings van die Algemene Kerkvergadering bygewoon en het by geleentheid selfs as Voorsitter en ook as Skriba geageer, terwyl by dieselfde geleentheid ook aan afgevaardigdes uit Lydenburg volle sitting verleen is. ²²⁾

Na die uitspraak van die Kaapse Hooggeregshof in 1862 het ds. Van Heyningen hom persoonlik in Februarie 1863 na die Hof van Landdros en Heemrade in Lydenburg gewend en om raad gevra in verband met die kerklike situasie. Die gevolg was dat daar twee byeenkomste op 7 en 19 Februarie gehou is, waar die opinie van die publiek in hierdie saak gevra moes word. Dit is nie bekend wat op hierdie byeenkomste besluit is nie. Ds. Van Heyningen het hom nou sterker as vroeër beywer om Lydenburg weer te laat toetree tot die Kerkverband van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek en dit laat wel 'n vermoede ontstaan in watter rigting daar op die byeenkomste besluit is. ²³⁾. Wat die vermoede verder versterk dat op hierdie byeenkomste wel tot toetrede tot die Nederduitsch Hervormde Kerk besluit is, is die feit dat ds. Van Heyningen nooit deur enigiemand openlik teengegaan is toe hy hom beywer het vir toetrede nie.

Ds. Van Heyningen het hom by geleentheid dan ook baie skerp ten gunste van inlywing uitgelaat. So het hy op 25 Junie 1864, op navraag van die Uitvoerende Raad van die Volksraad „onder welke goewernement de kerkwetten van Lijdenburg thans behoort”, onomwonde verklaar dat die wette tuishoort onder

„hetzelfde gouvernement als de overige Nederduitsch Hervormde gemeenten der Zuid-Afrikaansche Republiek makende deze gemeente en afdeling uit van de zoogenaamde Staats Kerk, met bijzonder inwendig en huishoudelijke bestuur, gelijk altyd feitelik door het Hooge Kerkbestuur der Nederduitsch Hervormde gemeenten,”

Verder het hy verklaar dat Lydenburg altyd deur staats en kerklike instansies tot die vergaderings uitgenooi is.

Met die toetrede van Lydenburg tot die Staatskerk reeds in sig, sê hy dan ook :

„Tevens wensch ik ter kennis van UHoogEdelen te brengen, dat, alle betrekkingen tuschen deze gemeente en de Kaapsche Synode of de ring van Natal, door deze lichamen verbroken zijnde en weldra eene vereniging onder hetzelfde reglement

²²⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 195, en G. B. A. Gerdener, *a.o.*, bls. 258.

²³⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 195.

tussen Lijdenburg en de gemcenten der Ned. Hervormde Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek D.V. staat plaats te grijpen".²⁴⁾

Dit lyk onwaarskynlik dat 'n man soos ds. Van Heyningen, wat eers 'n afwagende houding ingeslaan het en ook aan ds. D. Postma geskryf het :

„aan Kerkelijke hereniging van ons met Van der Hoff valt vooreerst niet te denken”.

homself enkele jare later so sterk ten gunste van inlywing sou uitlaat, as hy nie werklik goeie gronde daarvoor gehad het nie.²⁵⁾ Dit lyk dus of daar tog wel in Lydenburg ten gunste van inlywing by die Nederduitsch Hervormde Kerk in Zuid-Afrikaansche Republiek gevoel en waarskynlik ook besluit is.

Die Toetrede van die Gemeente Lydenburg tot die Nederduitsch Hervormde Kerkverband 1864.

Die vereniging waarna ds. Van Heyningen in sy brief aan die Uitvoerende Raad verwys het, het toe wel plaasgevind op die Algemene Kerkvergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk, wat te Pretoria gehou is op 12 September 1864. Hoewel afgevaardigdes gekies is, het dit ongelukkig gebeur dat ds. Van Heyningen alleen te Pretoria verskyn het omdat die afgevaardigdes verhinder is om te kom vanweë die moeilikhede wat ondervind is met Mapoch en Maleeu.²⁶⁾

Hierdie toetrede van Lydenburg is as volg genotuleer:²⁷⁾

„De praeses (ds. Van der Hoff) verwelkomt de vergadering en maakt bekend dat de gemeente en predikant van Lijdenburg zich wenschen beschouwd te zien als ressorteerende onder de hier bestaande Kerkwet. „Met ingenomenheid neemt de vergadering daarvan kennis, en geeft haar eenparige goedkeuring te kennen. De Praeses verwelkomt de heer Van Heyningen.

Die skriba van die Algemene Kerkvergadering, ds. A. J. Bagemann, het dadelik van hierdie toetrede aan die Uitvoerende Raad kennis gegee wat dit dan ook goedgekeur het.²⁸⁾

Wat die Staatskerk aanbetref was die vereniging dus nou 'n voldonge feit en het dit wel gelyk of die staatkundige eenheid wat in 1860 verkry

²⁴⁾ Hierdie brief van Ds. Van Heyningen aan die Uitvoerende Raad is aangehaal by S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 196.

²⁵⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 195.

²⁶⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 197.

²⁷⁾ G. B. A. Gerdener, *a.w.*, bls. 261.

²⁸⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 197.

is, nou ook kerklik verkry is. Dit was egter nie die geval nie, want reeds by die volgende sitting van die Algemene Kerkvergadering op 20 November 1865, is hierdie ineen-smelting ernstig onder verdenking gebring deur die afgevaardigdes van Lydenburg, sodat die vraag wel ontstaan of daar werklik 'n wettige vereniging plaasgevind het.

Dit het naamlik gebeur dat op die Algemene Kerkvergadering van 20 November 1865 en volgende dae, deur die afgevaardigdes van Lydenburg, te-wete ouderling L. T. Fourie en diaken A. B. Joubert, beweer is dat hulle geen kennis van ds. Van Heyningen ontvang het dat Lydenburg met die Nederduitsch Hervormde Kerk verenig is nie en dat hulle dit dus nie kan erken nie. Nadat hulle nog 'n tweede beswaar ingedien het, naamlik teen die benaming Nederduitsch „Hervormd”, het hulle nie verder deel-geneem aan die sitting van die Algemene Vergadering nie. ²⁹⁾,

Die vraag kan dus nou gestel word of ds. Van Heyningen wel toestemming en opdrag van die Kerkraad van Lydenburg gehad het om namens die gemeente tot die Nederduitsch Hervormde Kerkverband toe te tree ³⁰⁾.

Oor die ineen-smelting word niks in die Kerkraadsnotules uit hierdie tyd gevind nie. Die probleem is egter dat die notules uit hierdie tyd baie onvolledig is, omdat dit nie in 'n boek geskrywe is nie, maar slegs op los stukke papier. Verder is daar ook nog, toe ds. Van Heyningen na die Vrystaat sou vertrek ³¹⁾ op die Kerkraadsvergadering van 5 Desember 1865 besluit om alle kerklike stukke wat tot twis aanleiding kan gee, te vernietig. Dit val daarom nou moeilik te bepaal of daar nie ook Kerkraadnotules vernietig is nie ³²⁾.

Wanneer egter op die houding en optrede van die Kerkraad uit hierdie tyd gelet word, dan lyk dit tog asof die Kerkraad wel kennis gedra het van en waarskynlik ook goedkeuring geheg het aan inlywing van Lydenburg by die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek. In hierdie verband moet daar nou op die volgende sake gelet word:

1. Die eienaardige optrede van die twee afgevaardigdes van die gemeente Lydenburg op die Algemene Kerkvergadering van 20 November

²⁹⁾ G. B. A. Gerdener, *a.w.*, bls. 269.

³⁰⁾ Die Kerkraad van Lydenburg het later in 1866 so beweer en sowel Dr. G. D. Scholtz, in sy genoemde boek, as Ds. C. Spoelstra, in sy boek *Het Kerkelijk en Godsdienslig Leven der Boeren na den Grooten Trek Historisch Kritisch Onderzocht*, Kampen 1915, gaan ook uit van die standpunt dat dit geen wettige vereniging was nie.

³¹⁾ Ds. Van Heyningen het naamlik 'n beroep na die Nederduits Gereformeerde Gemeente Kroonstad aangeneem.

³²⁾ Die stukke wat hier bedoel word is heel waarskynlik stukke wat betrekking het op die botsings tussen Ds. Van Heyningen en H. T. Bührman in die jare 1862-1864. Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 197.

1865 wat baie sterk daarop dui dat dit geen spontane optrede was nie, maar dat dit kunsmatig aangestig is.

Die bewering van die twee afgevaardigdes dat hulle geen kennis van ds. Van Heyningen ontvang het van die samesmelting nie, doen vreemd aan ³³⁾. Want die vraag ontstaan wat hulle dan wel op die Algemene Kerkvergadering kom maak het indien Lydenburg niks van die ineenmelting geweet het of dit goedgekeur het nie. Dit is dan ook so dat die Kerkraad van Lydenburg wel hierdie twee afgevaardigdes na die sitting van die Algemene Kerkvergadering gestuur het, behoorlik voorsien van die geloofsbrief onderteken deur ds. Van Heyningen en drie Kerkradslede ³⁴⁾.

Die teenoormekaarstelling van die name „Hervormd” en „Gereformeerd” deur die Lydenburgse afgevaardigdes en hulle bewering dat die naam „Hervormd” in Lydenburg onbekend is, is netso bevreemdend. Dit is wel waar dat die offisiële naam van die gemeente Lydenburg „Nederduitsch Gereformeerd” was en dat die afgevaardigdes se geloofsbrief uitgemaak is as „Nederduitsch Gereformeerd”. Dit kan egter geen beswaar wees nie, want tevore was die naam nog nooit enige kwessie nie en is die name „Hervormd” en „Gereformeerd” albei gebruik ³⁵⁾. Ook te Lydenburg is die naam „Hervormd” wel gebruik. ³⁶⁾. Wat dus tevore geen twispunt en struikelblok was nie, het dit nou geword.

Hier dien daar egter op gewys te word dat die afgevaardigdes van Lydenburg net voor hierdie Algemene Kerkvergadering ds. Frans Lion Cachet te Pretoria ontmoet het en met hom samesprekings gehad het. ³⁷⁾. Nou was ds. Cachet juis die een wat eerste die name „Hervormd” en „Gereformeerd” teenoor mekaar gestel het. Verder het hy ook die Hervormde Kerk van liberalisme beskuldig en die naam „Hervormd” verbind aan liberalisme. ³⁸⁾.

As hierby nou in aanmerking geneem word dat Lydenburg maar altyd geneig was tot afvalligheid en dat hulle ook vroeër dikwels teen ds. Dirk van der Hoff opgemaak is, ³⁹⁾ dan is dit seker nie vergesog

³³⁾ Die notule van hierdie vergadering word gevind by G. B. A. Gerdener, *a.w.*, bls. 269 vv.

³⁴⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 198.

³⁵⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 199. Sien ook die naamkwessie C. S. van H. Steenekamp, *Die Geskiedenis van die Naamkwessie Hervormd en Gereformeerd*, in die Hervormde Teologiese Studies, Afl. III en IV, 1963, bls. 231 vv.

³⁶⁾ So is onder andere in 1860 in die Akte van Ooreenkoms, waardeur Lydenburg weer opgeneem is as distrik van die Z.A.R. na die gemeente Lydenburg verwys as „Nederduitsch Hervormd Gereformeerd”.

³⁷⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 198 en ook S. P. Engelbrecht, *Ds. Frans Lion Cachet*, bls. 198.

³⁸⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 100 vv.

³⁹⁾ G. B. A. Gerdener, *a.w.*, bls. 269.

om te wil beweer dat ds. Cachet eintlik die oorsaak was van die eienaardige optrede van die Lydenburgse afgevaardigdes nie.

'n Derde punt in die optrede van die Lydenburgse afgevaardigdes wat bevreemdend is wat ook die vermoede, dat ds. Cachet eintlik agter hulle optrede sit, verder versterk, is die feit dat hulle verklaar het dat die vereniging wel kon deurgaan as ds. Van Heyningen in Lydenburg sou bly, maar omdat hy egter nou weggaan het dit volgens hulle die situasie verander en kon hulle nie sitting neem op die Algemene Vergadering nie ³⁹⁾. As hierby egter bedink word dat Cachet in sy samesprekings met hulle aanspraak gemaak het op die konsulentskap van Lydenburg en hy beslis nie van plan was om onder die Algemene Vergadering van die Nederduitsch Hervormde Kerk te staan nie, ⁴⁰⁾ dan kan gesien word waarom hulle wel so eienaardig opgetree het.

2. In die tweede plek moet bedink word dat die Lydenburgse Kerkraad, by die vertrek van ds. Van Heyningen na Kroonstad, wel predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek beroep het.

Dit het naamlik gebeur dat die Kerkraad op 2 en 5 Desember 1865 vergader het onder voorsitterskap van ds. Van Heyningen. Op hierdie vergadering was die afgevaardigdes na die Algemene Kerkvergadering nog nie terug nie en het die Kerkraad dus ook nog nie geweet van hulle eienaardige gedrag nie. Daar is toe oorgegaan tot die beroeping van 'n predikant en ds. N. J. van Warmelo van Zoutpansberg is met algemene stemme beroep. Hierdie beroep is uitgebring op ds. Van Warmelo nie-teenstaande die feit dat ds. Van Heyningen aan die hand gegee het dat 'n blanko-beroepsbrief na die Kweekskool op Stellenbosch gestuur moes word om vandaar 'n predikant vir Lydenburg te probeer kry nie. Die Kerkraad het selfs verder gegaan en ds. Van Warmelo gevra dat hy, indien hy die beroep sou bedank, in naam van die Kerkraad van Lydenburg die beroep moes deurstuur na ds. G. W. Smits van Rustenburg ⁴¹⁾.

Indien die gemeente wel teen die vereniging gewees het en veral om redes soos die naam „Hervormd” en die sogenaamde liberalisme van die Nederduitsch Hervormde Kerk, soos later beweer is, ⁴²⁾ is dit onwaarskynlik dat die Kerkraad juis 'n predikant sou beroep van die Kerk teen

⁴⁰⁾ Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 198 en bls. 206 vv; S. P. Engelbrecht, *Ds. Frans Lion Cachet*, bls. 189 vv.

⁴¹⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 199; Die voorstelling soos deur Ds. C. Spoelstra gemaak (en ook Dr. G. D. Scholtz) asof dit Ds. Van Heyningen was wat dit bewerk het dat Lydenburg 'n predikant uit die Nederduitsch Hervormde Kerk beroep het, is nie korrek nie. C. Spoelstra, *a.w.*, blz. 297, en G. D. Scholtz, *a.w.*, bls. 206.

⁴²⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 204 vv.

wie hulle gekant was. Inteendeel, deur hierdie beroep uit te bring ten gunste van predikante van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek, lyk dit meer waarskynlik of die Kerkraad wel bewus was van die ineenmelting en juis daarom so beroep het.

3. Derdens moet gewys word op die baie belangrike besluite wat geneem is op 'n vergadering van die Lydenburgse Kerkraad op 8 Januarie 1866. Hoewel ds. Van Heyningen reeds afskeid geneem het van Lydenburg, het hy nog nie vertrek nie, en het hy hierdie vergadering belê sodat die afgevaardigdes na die genoemde Algemene Kerkvergadering van 20 November 1865 verslag kon doen ⁴³⁾. Ouderling L. T. Fourie, een van die afgevaardigdes, het as voorsitter van hierdie vergadering opgetree.

Die twee afgevaardigdes het gerapporteer dat hulle ds. Frans Lion Cachet te Pretoria ontmoet het en dat hy aan hulle gesê het dat die vereniging onwettig was en verder het hy beweer dat hy aanspraak maak op die konsulentskap van Lydenburg ⁴⁴⁾. Nadat die sake toe bespreek is het die vergadering twee baie belangrike besluite geneem.

Die eerste besluit het as volg gelui: ⁴⁵⁾

„Wij ondergetekenden keuren door deze onze handtekening goed het werk onzen leraar P.A.C. van Heyningen aangaande de vereniging der Gemeente Lijdenburg met de gemeente der Ned. Herv. Kerk in de Zuid-Afrikaansche Republiek en dat dezelve onvoorwaardelijk is geschied”.

Hierdie besluit is deur al tien die teenwoordige Kerkraadslede onderteken, waaronder ook ouderling L. T. Fourie en diaken A. B. Joubert wat die afgevaardigdes na die Algemene Kerkvergadering gewees het.

Twcedens is besluit dat ds. Cachet geen aanspraak het op die konsulentskap van Lydenburg nie ⁴⁶⁾.

Die Kerkraad van Lydenburg het dus hier onomwonde en baie duidelik verklaar dat hulle wel met die ineenmelting saamgestem het en dit goedgekeur het en dus ook nie die bewering van Cachet, dat dit 'n onwettige ineenmelting was, kon aanvaar nie. Die latere bewering dat hierdie Kerkraadsvergadering van 8 Januarie 1866 'n onwettige vergadering was, ⁴⁷⁾ neem nie die feit weg dat die meerderheid, indien nie almal nie, van die Kerkraad van Lydenburg in elk geval ten gunste was van die vereniging en dit ook goedgekeur het nie.

⁴³⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 201.

⁴⁴⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 201.

⁴⁵⁾ Die beluete is volledig aangehaal by S. P. Engelbrecht, *a.w.*, bls. 202.

⁴⁶⁾ Verder het die Kerkraad besluit om Ds. Van Heyningen te versoek om hulle konsulent te wees.

⁴⁷⁾ Die Lydenburgse Kerkraad het later self hierdie bewering gemaak. Vgl. S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 204-205.

Al hierdie genoemde oorwegings in aanmerking geneem, is dit dus duidelik dat die inlywing van die gemeente Lydenburg by die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek wel wettig was. Lydenburg het dus weer vanaf 12 September 1864 'n gemeente geword van die Staatskerk van die Zuid-Afrikaansche Republiek. Die staatkundige eenwording van Lydenburg met die Zuid-Afrikaansche Republiek in 1860 is dus opgevolg deur kerklike eenwording tussen die gemeentes van Lydenburg en die Staatskerk.

Hierdie nuutgevonde eenheid op kerklike gebied tussen Lydenburg en die Zuid-Afrikaansche Republiek was egter van korte duur. Weldra sou daar 'n skeuring in die Staatskerk aangerig word en sou nie alleen Lydenburg weer afskei nie, maar ook op ander plekke sou daar afskeidings plaasvind. Afskeidings wat kunsmatig bewerk is en wat veel bitterheid sou veroorsaak.

Die Herafskeiding onder Frans Lion Cachet in 1866.

Die eerste barste van die skeuring, wat in 1866 sou plaasvind, het reeds op die Algemene Kerkvergadering van 20 November 1865 te Pretoria, verskyn. Op hierdie vergadering was ds. Frans Lion Cachet ⁴⁸⁾, die man wat later die afskeiding sou bewerk, ook teenwoordig. Hy was naamlik daar om te onderhandel oor die verhouding van die gemeente Utrecht, waar hy pas gedurende 1865 predikant geword het, tot die Staatskerk ⁴⁹⁾.

Dit was egter gou duidelik dat Cachet nie op die vergadering gekom het om te onderhandel nie, maar as 'n soort beskuldiger en aanklaer wat allerlei onmoontlike eise gestel het. Hierdie optrede moes noodwendig op 'n botsing uitloop, waarna Cachet die vergadering verlaat het met die dreigement om die hele Republiek kruis en dwars te deurtrek en „zuiver Gereformeerde Gemeenten op te richten”. ⁵⁰⁾.

Vanaf hierdie Algemene Kerkvergadering dateer ook die bittere twis

⁴⁸⁾ Vgl. ook Cachet S. P. Engelbrecht, *Ds. Frans Lion Cachet*; S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 206 vv. en vgl. ook C. Spoelstra, *a.w.*, bls. 257-357 en G. D. Scholtz, *a.w.*, bls. 187 vv.

⁴⁹⁾ Vgl. oor Utrecht S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 210. Nadat Cachet homself driemaal na Utrecht toe laat beroep het, waarvan die laaste twee beroepe onwettig was, het hy die derde beroep aangeneem en in Mei 1865 in Utrecht aangekom. Hier is hy egter nooit bevestig nie. Die vernaamste rede waarom hy wel na die Algemene Vergadering van November 1865 gekom het, was om te probeer om die predikantssalaris vir die gemeente Utrecht uit die Staatskas te kry, sonder dat Utrecht deel sou wees van die Staatskerk. Vgl. S. P. Engelbrecht, *Ds. Frans Lion Cachet*, bls. 210 vv.

⁵⁰⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 211 - 215.

oor die name „Hervormd” en „Gereformeerd” — ’n twisappel wat Cachet onder die volk ingegooi het ⁵¹⁾).

Ds. Cachet het die dreigement wat hy gemaak het ook uitgevoer en inderdaad die Republiek bereis en net waar hy, kon afgeskeie „Nederduitsch Gereformeerde Gemeentes” opgerig. Die gemeente Lydenburg het ook aan die beurt gekom en Cachet het op verskillende plekke in die gemeente gepreek, kinders gedoop en ook vergaderings gehou met die bedoeling om die mense om te praat om met die Nederduitsch Hervormde Kerk te breek ⁵²⁾. Hy het ’n Kerkraadsvergadering vir 17 Maart 1866 bestel en alhoewel daar vantevore besluit is dat ds. Cachet geen aanspraak het op die konsulentskap van Lydenburg nie, het geeneen van die Kerkraadslede hulle verset teen sy indring in Lydenburg nie. ⁵³⁾.

Op hierdie Kerkraadsvergadering het Cachet dit reggekry dat die gemeente van Lydenburg hom weer losgemaak het van die kerkverband met die Nederduitsch Hervormde Kerk. Cachet se poging tot afskeiding het dus ook hier geslaag en 17 Maart 1866 kan dan ook beskou word as die datum waarop die gemeente Lydenburg hom herafgeskei het.

Dat die hele afskeiding onder Cachet kunsmatig en geforseerd was, blyk ook baie duidelik in die geval van Lydenburg. Die besluite van die Kerkraad van Lydenburg op die Kerkraadsvergadering van 17 Maart 1866 is daar ’n baie duidelike bewys van.

Omdat Cachet Lydenburg los wou kry van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek, met wie Lydenburg in 1864 verenig het, het hy op slinkse wyse sake aan die Kerkraadsvergadering gesuggereer, sodat die Kerkraad baie van sy vroeëre besluite as onwettig verwerp het en dus as van „nul en gener waarde”. ⁵⁴⁾.

Die vernaamste besluit wat geneem is, was dat die samesmelting onwettig was omdat dit nie in die notule gevind kan word dat die Kerkraad ds. Van Heyningen toestemming tot vereniging gegee het nie. Soos reeds aangetoon, is dit dan ook waar dat daar niks in die bestaande Kerkraadsnotules tot einde 1865 oor vereniging gevind kan word nie. Wat egter ook waar is en veel gewig dra, is dat dieselfde Kerkraadslede met hulle handtekening die vereniging op 8 Januarie 1866 goedgekeur het.

Die Kerkraad het nou daartoe oorgegaan om ook die Kerkraadsvergadering van 8 Januarie 1866 as onwettig te verklaar. Die redes wat aangevoer is, was dat daar geen behoorlike kennis gegee was nie en dat

⁵¹⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 212 en C. S. van H. Steenekamp, *a.w.*, bls. 237.

⁵²⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 204.

⁵³⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 203 - 204.

⁵⁴⁾ S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 204 vv.

ds. Van Heyningen, omdat hy toe reeds van die gemeente afskeid geneem het, nie wettig 'n vergadering kon byeenroep nie ⁵⁵⁾.

Dit mag dan ook waar wees dat die Kerkraadsvergadering van 8 Januarie wel onwettig was, maar die vraag kan terselfdertyd gevra word of hierdie vergadering van 17 Maart 1866 wel 'n wettige Kerkraadsvergadering was. Ds. Cachet was nie die wettige konsulent van Lydenburg nie en hy was selfs nie in Utrecht bevestig nie. As dit dan vir ds. Van Heyningen onwettig was om die Kerkraad byeen te roep, dan het ds. Cachet seker nog minder die reg daartoe gehad ⁵⁶⁾.

Die Kerkraad het op 17 Maart selfs nog verder gegaan en ook die beroep wat op 2 en 5 Desember 1865 op ds. Van Warmelo uitgebring is, as onwettig verwerp omdat nie gehandel is volgens die Kerkwet van die Kaap nie ⁵⁷⁾. Hier kan egter weer die vraag gestel word of die Kaapse Kerkwet wel regsgeldigheid in Lydenburg gehad het na die uitspraak van die Kaapse Hooggeregshof in 1862 en die besluit van die Ring van Natal in 1864.

Dit is uit die voorgaande dus duidelik hoedat Cachet alles moontlik gedoen het om afskeiding te bewerk. In die geval van Lydenburg het hy dan ook geslaag en dit het nou weereens gebeur dat Lydenburg hom losgemaak het van die Nederduitsch Hervormde Kerk in die Zuid-Afrikaansche Republiek. Anders egter as met die eerste afskeiding in 1854, toe Lydenburg alleen onder ander kerklike bestuur wou staan, was dit nou Kerkskeuring want Lydenburg het hom nou aangesluit by 'n heeltemaal ander en nuwe Kerk wat binne die grense van die Zuid-Afrikaansche Republiek en naas die bestaande Nederduitsch Hervormde Staatskerk gestig is.

Daar het 'n klein groepie lidmate van die gemeente Lydenburg oorgebly wat nie wou afskei van die Nederduitsch Hervormde Kerk nie. Hulle leiers was ouderling Salmon P. Botha en diaken L. Jordaan. Hierdie groepie wat nie afgeskei het nie kan beskou word as die Nederduitsch Hervormde Gemeente Lydenburg. Daar hulle kerkplek egter te Middelburg was, het die gemeente later die gemeente Middelburg geword ⁵⁸⁾.

55) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 204 - 205.

56) S. P. Engelbrecht, *Geskiedenis*, bls. 205.

57) Die Kaapse Kerkwet het naamlik bepaal dat oud-kerkraadslede ook teenwoordig moet wees by die beroeping van 'n predikant. Dit het nie hier met die beroeping van Ds. Van Warmelo gebeur nie.

58) S. P. Engelbrecht, *Iets oor die Gemeente Middelburg*, in *Die Hervormer*, 15 Junie 1930, bls. 287 - 289.

Slot.

Tenslotte kan dus nou opgemerk word dat die ongestadigheid wat daar dikwels in die vroeë jare van die Zuid-Afrikaansche Republiek op sowel staatkundige as kerklike terrein geheers het, nêrens so duidelik na vore kom as te Lydenburg nie. Inderdaad¹ kan daar van die onstabiliteit van Lydenburg geen tweede voorbeeld in die geskiedenis van die Zuid-Afrikaansche Republiek gevind word nie.

Lydenburg het reeds vanaf die beginjare op sowel staatkundige as kerklike terrein die neiging tot afvalligheid vertoon. Hierdie neiging tot afvalligheid is aangewakker deur persone soos Smellekamp, Bürman en ook Cachet, asook deur die botsings wat daar tussen politieke en kerklike leiers plaasgevind ht. Daar het dan ook kerklike en staatkundige afskeidings plaasgevind. Die staatkundige breuk kon op die duur egter tog geheel word, maar kerklik was die herstel van korte duur en het die ou onstabiliteit van Lydenburg, nou onder die leiding van Frans Lion Cachet, hom weer daartoe gebring om hom van die Nederduitsch Hervormde Kerk af te skei.

— S. J. Botha.